

Pavlasová, Markéta

[Grenarová, Renée. Jednoduché ustálené komparace s antroponymy a spojkou jako – kak v češtině a ruštině]

Linguistica Brunensia. 2012, vol. 60, iss. 1-2, pp. 309-213

ISBN 978-80-210-5883-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118258>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Grenarová, R. **Jednoduché ustálené komparace s antroponymy a spojkou jako – kak v češtině a ruštině**. Brno: Masarykova univerzita (Pedagogická fakulta), 2011. 246s. ISBN 978-80-210-5379-3.

Autorkou posuzované monografie je odborná asistentka Katedry ruského jazyka a literatury na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity PaedDr. Renée Grenarová, PhD. Cílem práce je porovnávací analýza sémantické skupiny ustálené jednoduché komparace (tj. přirovnání) se spojkou *jako – kak* a s antroponymy v češtině a v ruštině.

Autorka vyexcerovala v obou jazycích úplně či částečně frazeologické ekvivalenty; shody či případné rozdíly v obou komparacích, jejich sémantickou stránku, stylistickou charakteristiku, popř. alternativní možnosti vyjádření. Jedním z dalších cílů práce bylo popsat frazémy podle původu a hlediska jejich motivovanosti, naznačit národní či internacionální frazémy (přejaté z literárního pramene – často z Bible či jako dědictví antické kultury). Za frazém autorka pokládá ustálené slovní spojení, které se vyznačuje nerozložitelností významu a je nositelem metaforičnosti, expresivnosti a obraznosti. Publikace je určena učitelům a studentům ruského jazyka, ale také odborné veřejnosti z řad lingvistů a pedagogů.

Monografie je členěna do sedmi kapitol. První a druhá kapitola obsahuje teoretické poznatky z oblasti frazeologie, idiomatiky, frazeodidaktiky a onomastiky. Jsou zde uvedeny definice, na jejichž základě provádí autorka komparativní sémantickou analýzu jednoduchých ustálených frazémů (např. *богатый как Ротшильд* – (být) *bohatý/ mít peněz jako Rothschild*). Autorka věnuje také pozornost kontextu, teoretickému výkladu o antroponymech jako vlastních jménech pro reálné nebo iluzorní živé objekty. Je zde naznačen také způsob uspořádání a klasifikace frazémů dělených do tzv. frazeosémantických polí. Celkem bylo vyexcerpováno 271 jednoduchých ustálených přirovnání (z toho 125 českých a 146 ruských).

V dalších pěti kapitolách byla provedena frazeosémantická analýza frazémů v rámci frazeosémantického makropole člověk. Frazeosémantické makropole člověk obsahuje následující frazeosémantická pole: zevnějšek člověka, povahové vlastnosti člověka, rozumové schopnosti a způsobnost člověka, fyzické možnosti a stav, dovednosti a činnost člověka, majetkové a sociální poměry člověka.

U každého pole autorka sleduje původ a motivaci frazému, vzájemnou shodu, částečnou shodu, rozdíly ve významu komparací; také si všímá užití konkrétního antroponyma, případnou kolokviálnost komparace a možnosti synonymního či opisného vyjádření dané komparace. Frazeosémantická pole jsou ve většině případů členěna do tzv. frazeosémantických skupin a podskupin. Tento výčet není, dle slov autorky, ani nemůže být kompletní, protože pracuje s živými jazyky, ve kterých se slovní zásoba a tedy i frazeologie neustále mění a vyvíjí; zatímco některá slovní spojení zastarávají a přestávají být obvyklá v úzu, jiná naopak vznikají nebo se průběžně aktualizují a získávají nové významy.

V závěru monografie jsou naznačeny obecné tendence, společná východiska a kulturně-historické evropské kořeny ve frazeologii obou jazyků i upozornění na národní specifika a odlišnosti obou komparací. Není-li součástí monografie tvoří rusky psané resumé, soupis rozsáhlé bibliografie a přílohy, které tvoří indexy excerpované literatury. V přílohách jsou rovněž uvedeny i seznamy ruských mužských a ženských rodných jmen vystihujících frazeosémantickou podskupinu hloupost a také přehled sémových zkratků užívaných v textu publikace.

Soupis excerpované literatury byl získán z českých a ruských výkladových a terminologických slovníků, z encyklopedií, odborných monografií, rukověti, statí a publicistických textů a také z *Českého národního korpusu* (dostupný na www.korpus.cz) a jeho ruské obdoby (*Национальный корпус русского языка* – dostupný na www.ruscorpora.ru).

Formální stránku komparací uvedených v práci lze vyjádřit jako asymetrickou binární konstrukci, tj. syntagmu typu V – S (V – verbum; S – substantivum), jež se dělí na výrazně a kategoriálně

odlišenou levou a pravou stranu. Zkoumané frazémy obsahují na kolimační rovině tuto strukturu V – (A) k s, tj. V – verbum; A – adjektivum; S – substantivum; k – komparátor (spojka jako – kak). Např. na pravé straně komparace od spojky *jako – kak* nejčastěji stojí substantivum, v ruštině např. *курить как мужик; сонеть как паровоз*; v češtině: *kouřit jako chlap; funět jako lokomotiva*. Substantivum na pravé straně přirovnání je často rozvito shodným nebo rozvitým přívlastkem - např. *быть как Фома неверный; заботиться о ком-то как добрый самаритянин – být jako nevěřící Tomáš; starat se o někoho/ být jako milosrdný Samaritán*. Na levou stranu komparace bývá naopak často kladeno sloveso, např. *ждать как Пенелопа; продать как Иуда – čekat jako Penelopa; zradit jako Jidáš* aj.

Drtivá část zkoumaných komparací vznikala na základě živého společenského styku a tato přirovnání jsou lidová a národní, vykrešlují nejrůznější náměty a sféry lidské činnosti. Část ustálených přirovnání je spjata také s historií národa a kulturních specifik a způsobu života. Další komparace jsou literárně knižního původu; ty můžeme třdit podle literárních pramenů na skupinu křesťanská mytologie; klasická, tj. starořecká a starořímská mytologie a na skupinu umělecko-literární.

Praktická část začíná kapitolou *Frazeosémantické pole zevnějšek člověka* (s. 47–73); této kapitole je věnována značná pozornost. Autorka vyexcerpovala celkem 73 ustálených frazémů, z toho v ruštině 35, v češtině 37 komparací. Frazeosémantické pole je dále členěno do tří frazeosémantických skupin: zevnějšek člověka celkově; obličej člověka, rysy obličeje; postava člověka. Nejpočetnější skupinu tvoří frazémy s významem zevnějšek člověka celkově. Zde se autorka zaměřila na frazémy vyjadřující upravenost a vzhled člověka, jeho vnější tělesné znaky, např. barvu pleti, fyzickou krásu či ošklivost, nahotu aj.

Nalezneme zde komparace, jejichž vznik je spjat s antickou mytologií (*быть красив как Аполлон – být krásný jako Apolón; она прекрасна как Венера – (být) krásná jako Venuše*), s křesťanskou a biblickou tradicí (např. *(быть) старый как Мафусаил – být (starý) jako Metuzalém; в костюме Адама; в чем мать родила; гол как сокол – být (nahý) jako Adam*); ale také ruské komparace bez ekvivalence původem z ruských bylin či folkloru, např. *(быть) как Баба-Яга – o strašidelně vypadající bytosti; (быть) как Кощей Бессмертный – o hroživém vzezření (strach budícím člověku)*.

Nejpočetněji je v této kapitole zastoupena podskupina komparací sledující barvu pleti. Ruština tmavé zbarvení pleti vyjadřuje etnonymem *негр, цыган, цыганка*; čeština pomocí etnonyma *černoch, Ašant, cikán, cikánka, d'ábel*. Ruština označuje vždy černý odstín barvy pleti, srov. *(быть) черный как негр – být (černý, snědý) – vypadat jako cikán/cikánka; (быть) черный как цыган/цыганка – být (černý, snědý)/ vypadat jako cikán/cikánka* aj. V češtině se objevuje variantnost *černý – rovněž snědý, opálený*. Zajímavé je srovnání substantiva *цыган/цыганка*; v ruštině je stylově neutrální, v češtině v posledních desetiletích získal výraz *cikán-cikánka* pejorativní zbarvení.

Čtvrtá kapitola zahrnuje *Frazeosémantické pole povahové vlastnosti člověka* (s. 73–125). V jednotlivých společensko-vědních disciplínách se setkáváme s různými náhledy na definici a vnitřní členění termínu *povaha člověka*. Autorka se opírá o definici termínu v *Akademickém slovníku cizích slov* (2001, 310): *charakter-povaha je souhrn relativně stálých vlastností osobnosti projevující se v jejich činech, psychických stavech, způsobu myšlení i v osobitostech citového života*.

Frazeosémantické pole povahové vlastnosti člověka obsahuje 91 komparací, z toho 55 komparací v ruštině a 36 komparací v češtině. V obou jazycích jsou tři základní skupiny komparací: záporné povahové vlastnosti člověka; kladné povahové vlastnosti člověka; neutrálně hodnocené povahové vlastnosti člověka. Tato skupina obsahuje nejvíce komparací v obou jazycích; jejich počet lze vysvětlit hlavně záporným vyjadřováním emocí.

Dané komparace jsou opět lidového (folklorního) původu, z křesťanské a antické mytologie, ale nalezneme zde i frazémy převzaté z umělecké literatury. Nejpočetněji jsou zastoupeny frazémy podskupiny lstivost a pokrytectví: *быть хитроумный как Улисс – být lstivý jako Odysseus; быть как Тартюф – být jako Tartuffe* aj. Podobně bychom zde zařadili i několik frazémů motivované

biblickým událostmi ukřížováním Krista: *быть как Иуда – být falešný jako Jidáš; отречься от кого-нибудь как Петр от Христа – zapřít někoho jako Petr Krista; умыть руки как Пилат – mít si ruce jako (Pontský) Pilát.*

Některé frazémy jsou bez ekvivalence (vyskytují se tedy pouze v jednom ze sledovaných jazyků), např. *растеряться как Емельянова мать перед смертью – „bezradný, rozpačitý člověk“; быть как прусские тараканы – „o rozpínavosti, posměšné označení vojáků“.*

Zajímavá je z frazeologického hlediska podskupina krutost; zde se setkáváme s postavami, které se staly ztělesněním krutosti a jsou známy mezi širokou veřejností, srov. *жестокый как Нерон – být krutý jako Nero* (Nero Claudius César (37–68) – římský císař, který si četnými represemi a konfiskacemi vůči různým vrstvám obyvatelstva a přímou či nepřímou účastí na vraždách příbuzenstva vysloužil přívlastek „krutý“. Ironií osudu je to, že Nero znamená „chrabrá“); podobně *жестокый как Ирод – krutý jako Herodes*. O tom, že tato kategorie je velmi produktivní, svědčí 31 frazeologických podskupin – např. věrolomnost a zrada, proľhanost a klam, nerozhodnost, mnohomluvnost, rezignovanost, nevíra, žárlivost aj.

Pátou skupinu představuje *Frazeosémantické pole rozumové schopnosti a způsobilost člověka* (s. 126 – 138). Tato kategorie se zabývá intelektuálními schopnostmi člověka a jeho způsobilostí myslet. Toto frazeosémantické pole obsahuje 14 ustálených komparací; je rozděleno do dvou skupin: nízké rozumové schopnosti a způsobilost člověka; vysoké rozumové schopnosti a způsobilost člověka. Nejpočetněji jsou zastoupeny komparace první skupiny, jmenovitě podskupina hloupost. V ruštině existuje mnoho antroponym, jež slouží v přeneseném významu jako synonyma pro člověka s nízkými rozumovými schopnostmi; autorka jejich výčet uvedla v samostatné příloze (s. 235 – 237). V ruštině se stal ztělesněním hlupáka a prostáčka *Иванушка-дурачок* – v češtině zase *hloupý Honza*; oba frazémy řadíme ke kolokviálním výrazům. Komparace v obou jazycích dokládají, že hloupost pohádkových postav se jeví jako zdánlivá, v závěru pohádky naopak oba hrdinové vynikají bystrým úsudkem a vtípem.

Šestá skupina nese název *Frazeosémantické pole fyzické možnosti a stav, dovednosti a činnost člověka* (s. 139 – 170). Tato kategorie mapuje fyzickou aktivitu člověka spolu s faktory, jež ji bezprostředně ovlivňují. V obou jazycích autorka našla 67 komparací, které člení do frazeosémantických skupin: fyzické možnosti a stav člověka; mimořádné dovednosti a činnost člověka; činnost člověka.

Nejpočetněji je zastoupena frazeosémantická skupina označující konkrétní činnost člověka; setkáváme se zde s historickým postavami a událostmi dávné i nedávné minulosti, srov. *бегать как Заторек - быстроногий как олень; как Мамай воевал – „bojoval jako Mataj“; добился/проигрался/сгинул как швед под Полтавою – „dopadnout špatně, prohrát“* aj.

Fyzické možnosti a stav člověka jsou spjaty s antickými a biblickými postavami (podobně jako u jiných skupin), „mít velkou sílu, být fyzicky zdatný“ – srov. *(быть) сильный как Геркулес – (být) silný/ mít sílu jako Herkules; быть сильный как Самсон – být silný jako Samson*. Autorka uvádí i zajímavou podskupinu frazémů umělecká činnost, kde si všímá vynikajících výsledků v umělecké oblasti, např. *играть как бог – hrát jako pánbůh; играть как Паганини – hrát jako Paganini* aj.

Poslední kapitolu tvoří *Frazeosémantické pole majetkové a sociální poměry člověka* (s. 171 – 182). Celkem bylo nalezeno 26 ustálených komparací. Toto pole je také rozděleno do několika skupin a podskupin; autorka zkoumá mj. vlastnictví materiálních statků, životní podmínky a sociální situaci člověka apod. Je logické, že větší počet frazémů v obou jazycích tvoří komparace vyjadřující „být chudý, žít bez prostředků“ – např. *(она) как Золушка – být (někde) jako Popelka; беден как Иов – chudý jako Job; беден как Ир – chudý jako Ir* aj. Tvary s významem „vlastnit materiální statky, být bohatý“ byly vyexcerpovány pouze dva - *он богат как Крез – bohatý jako Krésus; богатый как Ротшильд – (být) bohatý/ mít peněz jako Rothschild*.

Monografie poukazuje na autorčinu znalost zkoumané problematiky, práce je pojata nejen z jazykového hlediska, ale i s věcnými poznámkami a aluzemi vztahujícími se k historii, antické a křes-

fánské kultuře, ale i současné kultury a společnosti. Práci bychom mohli vytknout pouze některé pravopisné chyby a věcné nepřenosti – např. jej prodali Izmaelitským (Izraelitským – s. 59), s Ivanem Vasiljevičem III. (1140–1505) – (1440 – 1505 – s. 70), po smrti Bohdana Chmelnyckého (Chmelnickeho – s. 87), animátorská dílna V. Disneye (W. Disneye – s. 101), podskupiny **trpělivos** (trpělivost, s. 111), nepomůžea (nepomůžea, s. 117), Mironova, G. (Myronova, G., s. 126), spjatai (spjata i, s. 160), vy významu (ve významu, s. 164), **komprace** (komparace, s. 179), Lybii (Libyi, s. 181) aj.

Danou publikací zcela jistě ocení středoškolská a vysokoškolská učitelé ruštiny i češtiny, ale také jejich studenti a další badatelé z řad jazykovědy; zvláště s ohledem na aktuálnost věnovanou tématu biblických a křesťanských frazémů, kterým byla před rokem 1989 věnována velmi malá pozornost (z logických politických důvodů) a nyní zažívají svoji „renesanci“. Zajímavě a do jisté míry i novátorsky působí frazémy poslední frazeosémantické skupiny *fyzické možnosti a stav, dovednosti a činnost člověka*, kde se objevují frazeologické skupiny a podskupiny ne často zmiňované v jiných odborných publikacích, např. *podskupina mimořádné dovednosti a činnost člověka, podskupina umělecká činnost, podskupina sportovní činnost, podskupina fáze činnosti* aj.

Markéta Pavlasová

Колесов, В. В.: Историческая грамматика русского языка. Учебник для высших учебных заведений Российской Федерации. Санкт-Петербург, Факультет филологии и искусств СПбГУ, 2008. – 512 с. ISBN 978-5-8465-0794-4

Автором рецензируемого учебного пособия является видный представитель современного русского языкознания Владимир Викторович Колесов, профессор Санкт-Петербургского государственного университета. Оно подготовлено в рамках проекта „Создание нового поколения учебников и учебных пособий по русскому языку и литературе для высших учебных заведений РФ“, реализуемого Факультетом филологии и искусств СПбГУ на средства пожертвования Фонда „Русский мир“. Предлагаемый учебник посвящен описанию последовательной смены древнерусского (X–XII вв.), общерусского (XIII–XIV вв.) и старорусского (XV–XVIII вв.) периодов в истории русского языка. Название „историческая грамматика“ является традиционно установившимся, но нельзя его признать вполне точным. Историческая грамматика включает в себя фонетику, морфологию и синтаксис. По мнению многих лингвистов (и для этого есть основания), грамматику составляют лишь морфология и синтаксис, фонетика образует особую область. Но, поскольку изучение морфологии и синтаксиса (в особенности же морфологии) без знания фонетики невозможно, включается в этот курс также фонетика.

Объектом исторической грамматики является историческое развитие живой речи во всем диалектном разнообразии, в той мере, в какой это может быть сделано на основании изучения письменных памятников и сопоставления их с другими источниками с древнейших времен до наших дней. На основании дошедших до нас письменных памятников можно строить достаточно вероятные гипотезы о развитии русского языка в более древние, дописьменные эпохи. Автор настоящей книги отмечает, что основные изменения языка произошли до начала XVIII в.; с этого времени процессы в языке следует изучать в курсе „Современный русский литературный язык“.

Основные факты исторической фонологии излагаются как продолжение исходной системы фонем восточнославянского диалекта в составе праславянского языка (период с X в.). Общими закономерностями этого периода являлись закон открытого слога и закон слогового сингармонизма, функционировавшие в др.-русс. языке до падения редуцированных. Анализируется состав и распределение гласных и согласных фонем. К середине X в. автор относит развитие русского полногласия из праславянских сочетаний типа **tort* > *torot*. Для этого этапа он предполагает также начало т. наз. второго полногласия (**tъrt* > *търъt*), причем его завершение включает в период после падения и вокализации еров. Начальные праславянские сочетания